

РОЗДІЛ 10

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/105>

СИСТЕМА ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ В УКРАЇНІ

SYSTEM OF MAIN TASKS OF THE LEGAL MECHANISM OF SOCIAL PROTECTION OF JUDGES IN UKRAINE

Барсуک М.А., к.ю.н.

Стаття присвячена з'ясуванню актуального розуміння змісту та структури основних завдань правового механізму соціального захисту суддів в Україні. Обґрунтовано сутність поняття соціальний захист у сучасному концептуальному розумінні соціального захисту. Адже соціальний захист загалом та у кожному конкретному випадку може здійснюватися також і в несоціальній державі, утім, для нього: не будуть властиві всі основні, спеціальні та особливі риси соціального захисту, реалізація заходів соціального захисту не обов'язково буде призводити до результатів, які об'єктивуються в рамках соціального захисту, здійснюваного повноважними суб'єктами владних повноважень соціальної держави. Слід наголосити на тому, що лише того факту, що держава вважається правовою не є достатнім для констатації того, що заходи соціального захисту, які в ній здійснюються, в дійсності досягають своєї мети та завдань. В Україні, як правовій, демократичній та соціальній державі з моменту проголошення незалежності створено та діє правовий механізм соціального захисту суддів, однак, стан соціальної безпеки суддів, на жаль, не може вважатись достатнім, а отже ставить під сумнів людиноцентристську парадигму розвитку держави та спроможність судової влади зберігати свою незалежність від будь-якого неправомірного впливу. Отже актуалізується потреба в уточненні завдань правового механізму соціального захисту суддів в Україні, що сприятиме подальшому вдосконаленню цього правового механізму, а саме – посиленню соціальної безпеки і самостійності суддів й зміцненню незалежності судової влади. Встановлюється, що основні завдання правового механізму соціального захисту суддів є шляхами досягнення мети та виконання завдань соціального захисту суддів, що узгоджується із принципами права, національною доктриною соціального захисту, а також із положеннями чинного законодавства. Автором обґрунтовується позиція, у відповідності до якої систему завдань правового механізму соціального захисту суддів в Україні складають три групи (типи) завдань. Першу групу завдань складають шляхи утілення в життя основних цінностей соціального права України. Виконання цих завдань передбачає: утвердження в діях та рішеннях суб'єктів владних повноважень, що стосуються соціальної безпеки населення загалом та суддів зокрема, важливості соціальних прав громадянина; створення умов, за яких суддя матиме змогу реалізувати свої соціальні права, включно з правом на соціальний захист, а також захистити ці права у законом визначеному порядку. Другу групу завдань складають шляхи забезпечення соціальної безпеки суддів заходами соціального захисту в різних сферах їх соціального буття. Наприклад, у сфері реалізації трудового потенціалу правовий механізм соціального захисту суддів передбачає: розробку та впровадження відповідних людській гідності умов виконання суддівської роботи; компенсаторне збалансування, обумовлених перебуванням на посаді судді обмежень і заборон; просування ідей гендерної рівності та недискримінації в роботі судді; стимулювання та мотивування суддів до добросовісного виконання службових обов'язків та ін. Третю групу завдань складають шляхи збалансування приватних і публічних інтересів у контексті забезпечення належного функціонування судової гілки влади та забезпечення соціальної безпеки суддів. У висновках до статті узагальнюються результати дослідження.

Ключові слова: завдання, незалежність суду, правовий механізм, соціальна безпека, соціальний захист, соціальні ризики, суддя.

The article aims to clarify the current understanding of the content and structure of the main tasks of the legal mechanism for judges' social protection in Ukraine. The essence of the concept of social protection in the modern conceptual understanding of social protection is substantiated. After all, social protection in general and in each specific case can also be used in a non-social state, however: it will not have all the main, special and special features of social protection, the implementation of social protection measures will not necessarily lead to results that are implemented within the framework of social protection by the authorized subjects of the authorities of the welfare state. It should be appreciated that the mere fact that the state is confirmed by law is not sufficient to establish that the social protection measures mentioned in them actually achieve their goals and objectives. In Ukraine, as a legal, democratic and social state, since the declaration of independence, a legal mechanism for the social protection of judges has been created and operates, however, the state of social security of judges, unfortunately, cannot be considered sufficient, and therefore question the human-centered paradigm of state development and the favorability of the judicial system. authorities to protect their independence from any undue influence. Therefore, the need to accurately solve the tasks of the legal mechanism for the social protection of judges in Ukraine, which will contribute to the further improvement of this legal mechanism, namely, strengthening the social security and independence of judges and strengthening the independence of the judiciary, is becoming urgent. It establishes that the main tasks of the legal mechanism for social protection of judges serve as special ways to achieve the objectives and fulfill the tasks of social protection, in line with the principles of law, the national doctrine of social protection, and the provisions of current legislation. The author substantiates the position that the system of tasks of the legal mechanism for judges' social protection in Ukraine consists of three groups or types of tasks. The first group focuses on finding ways to implement Ukraine's social law fundamental values. Fulfilling these tasks involves endorsing the actions and decisions of power entities concerning social security, including judges, and emphasizing the importance of citizens' social rights. It also entails creating conditions that enable judges to exercise their social rights, including the right to social protection, while ensuring the protection of these rights according to the law. The second group of tasks encompasses measures to ensure judges' social security across various aspects of their social lives. For instance, within the realm of labor potential realization, the legal mechanism for judges' social protection entails developing and implementing conditions that uphold human dignity in judicial work. It includes compensatory balances to address the restrictions and prohibitions associated with being a judge, promoting gender equality and non-discrimination in judicial work, and motivating judges to conscientiously fulfill their duties, among other factors. The third group of tasks focuses on striking a balance between private and public interests to ensure the proper functioning of the judicial branch of power and guarantee judges' social security. This involves considering the interplay of private and public concerns within the broader context of judicial operations and social protection. In conclusion, the article summarizes the study's results, highlighting the importance of the system of main tasks within the legal mechanism for the social protection of judges. By examining and understanding these tasks, policymakers and stakeholders can develop effective strategies to enhance judges' social security in Ukraine.

Key words: judge, judicial independence, legal mechanism, social protection, social risks, social security, task.

Постановка проблеми. Соціальний захист – це невід’ємна риса соціальної держави, а соціальна держава – це необхідна умова, в контексті якої соціальний захист може бути здійснений у тій формі та з тим змістом, що передбачається в сучасному концептуальному розумінні соціального захисту. Іншими словами, соціальний захист загалом та соціальний захист суддів зокрема може здійснюватися також й в несоціальній державі, утім, для нього: *по-перше*, не будуть властиві всі основні, спеціальні та особливі риси соціального захисту (тобто, такий соціальний захист може бути несправедливим щодо інших осіб, котрі потребують соціального захисту; цей захист може бути неадекватним соціальним ризикам, негативний ефект яких позначається на суб’єктах, щодо яких застосовуються заходи соціального захисту); *по-друге*, реалізація заходів соціального захисту не обов’язково буде призводити до результатів, які об’єктивуються в рамках соціального захисту, здійснюваного повноважними суб’єктами владних повноважень соціальної держави. При цьому слід наголосити на тому, що лише того факту, що держава вважається правовою не є достатнім для констатації того факту, що заходи соціального захисту, які в ній здійснюються, в дійсності досягають своєї мети та завдань. Саме тому в Україні, як в правовій, демократичній та соціальній державі з моменту проголошення незалежності створено та діє правовий механізм соціального захисту суддів, однак, стан соціальної безпеки суддів, на жаль, не може вважатись достатнім, а отже ставить під сумнів людиноцентристську парадигму розвитку держави та спроможність судової влади зберігати свою незалежність від будь-якого неправомірного впливу. У цьому контексті актуалізується потреба в уточненні завдань правового механізму соціального захисту суддів в Україні, що сприятиме подальшому удосконаленню цього правового механізму, а отже – посиленню соціальної безпеки і самостійності суддів й зміцненню незалежності судової влади.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Критичний аналіз наявної наукової літератури дозволяє дійти висновку, що по сьогодні основні завдання правового механізму соціального захисту суддів в Україні ще не були предметом наукового дослідження. Поряд із тим, слід констатувати наявність множини наукових напрацювань українських вчених, які досліджували завдання соціального захисту (серед яких В. В. Безусий [1], З. В. Гбур [2], І. М. Матюрін [3], О. В. Павліченко [4], В. М. Соколов [5], К. Г. Шаповал [6] та ін.), а також завдання правового механізму (Н. О. Бабич [7], Е. Л. Ковалюмнус [8], В. О. Швець [9] та ін.). Вказане засвідчує теоретичну можливість з’ясування актуального змісту завдань правового механізму соціального захисту суддів.

Отже, **метою** статті є з’ясування актуальної системи основних завдань правового механізму соціального захисту суддів в Україні. Для досягнення цієї мети виконуються наступні *завдання*: 1) сформулювати визначення поняття «завдання правового механізму соціального захисту суддів»; 2) окреслити структуру основних завдань правового механізму соціального захисту суддів в Україні та проаналізувати особливості таких завдань; 3) узагальнити результати дослідження.

Виклад основного матеріалу. Поняття «завданнями» в юридичному контексті загалом юристи-трудовики тлумачать в якості «нормативних шляхів досягнення певними групами (категоріями) суб’єктів права конкретної бажаної мети в практичній дійсності, які, так само як і дії, що вчиняються для її досягнення у межах відповідних напрямів, врегульовані на рівні законодавства, а також у локальних нормативних актах та договорах, що не суперечать нормам чинного законодавства» [10, с. 177]. У зв’язку із цим можемо дійти висновку, що основні завдання правового механізму соціального захисту суддів в Україні є шляхами об’єктивної мети і завдань соціального захисту

вказаного кола працівників, що узгоджується із принципами права, доктриною соціального захисту (соціального права України загалом), а також із положеннями чинного законодавства (у той же час, коли акти законодавства не відповідають ідеальним завданням відповідного правового механізму, вони повинні бути вдосконалені, якщо це дозволяє соціально-економічний розвиток держави). При цьому, конкретизуючи що надміру абстрактну позицію (зادля уникнення надзвичайно широкого тлумачення змісту таких завдань у практичній дійсності, зокрема, під час реформи соціального захисту суддів) доходимо думки, що основні завдання правового механізму соціального захисту суддів в Україні складають систему, якою охоплено такі групи шляхів об’єктивної мети і завдань соціального захисту суддів:

1. Група шляхів утілення в життя основних цінностей соціального права. Правовий механізм соціального захисту суддів в Україні загалом ґрунтується на такій комплексній, ціннісній соціально-правовій zasadі: життя та здоров’я суддів, як і будь-якого працівника, є вищими за значимість службово-трудового процесу, мети такого процесу; утім, хоча важливість соціальних прав суддів є формально вищою за його посадові обов’язки, ці права (та форми і способи їх реалізації) можуть на законних підставах звужуватись, приймаючи до уваги важливість виконання конституційних функцій судді; звуження соціальних прав у такому разі повинно компенсуватись заходами соціального права. Отже, в межах цієї групи завдань передбачається:

а) утвердження в діях та рішеннях суб’єктів владних повноважень, що стосуються соціальної безпеки населення загалом та суддів зокрема, важливості соціальних прав громадянина (у тому числі й судді), вважаючи їх за своєю природою цінними та такими, що заслуговують на комплексне забезпечення, охорону, а також захист;

б) створення умов, за яких суддя матиме змогу реалізувати свої соціальні права, включно з правом на соціальний захист, а також захистити ці права у законом визначеному порядку;

2. Група шляхів забезпечення соціальної безпеки суддів у різних сферах їх соціального буття, що пов’язані із виконанням повноважень судді та соціальної ролі судді (об’єктивна авторитету судової влади та посади судді в службовій та позаслужбовій соціальній активності судді, що також покладає відповідний соціальний тягар також й на членів його сім’ї) чи суміжні з цими сферами, головним чином:

а) в сфері реалізації трудового потенціалу судді в рамках процесуально та позапроцесуальної (зокрема, шляхом виконання адміністративних завдань, передбачених посадовими обов’язками судді, котрий займає в суді відповідну адміністративну посаду) діяльності судді:

– розробка та впровадження відповідних людській гідності умов виконання суддівської роботи (тобто, узгодження умов праці судді зі стандартами гідної праці працівників органів публічної служби), включно із реалізацією заходів формування здорового психологічного клімату в трудовому колективі суду, створення безпечних і здорових умов праці, забезпечення суддів, які є особами з інвалідністю, пристосованими до їх особливих потреб робочими місцями та ін.;

– компенсаторне збалансування, обумовлених перебуванням на посаді судді (чи наявністю правового статусу судді у відставці) обмежень і заборон. Виконання такого завдання правового механізму спрямоване на те, щоб судді не були непромірно обтяжені відповідними адміністративно-правовими обмеженнями та заборонами, адже вони, запобігаючи недоброчесності та зловживанням в системі правосуддя, у значній більшості випадків фактично обмежують соціально-економічний потенціал судді;

– просування ідей гендерної рівності в роботі судді, а також толерантного ставлення до осіб з інвалідністю

та ін. вразливих верств населення, які можуть перебувати на посаді судді. По-перше, це завдання передбачає популяризацію ідей гендерної рівності та виховання у суддів толерантного ставлення до незахищених верств суспільства. По-друге, це завдання припускає, що судьями можуть ставати особи обох статей, особи з інвалідністю, особи, які виховують дитину самостійно (без матері чи без батька дитини), особи, котрі виховують дитину з інвалідністю та ін. За таких обставин дія досліджуваного правового механізму повинна враховувати також потреби особливих категорій суддів, а також формувати інклюзивне робоче середовище, яке не припускає дискримінацію судді (суддями-колегами, іншими працівниками суду, ін. особами, які перебувають в судді, а також суб'єктами забезпечення соціального захисту суддів), вчинення щодо такого судді актів гендерного насилля (наруги), сексуальних домагань тощо;

– стимулювання та мотивування суддів до добросовісного виконання службових обов'язків. Забезпечення соціальної безпеки суддів передбачає стимулювання і мотивацію суддів до сумлінного та добросовісного виконання ними своїх обов'язків, не допускаючи професійного вигорання судді, а також поступове толерування до корупції, що створює умови критичної соціальної небезпечності становища судді;

– державне страхування суддів, а також забезпечення гарантованого права на гідне пенсійне забезпечення суддів. Важливість цього обумовлена тим фактом, що судді, як і будь-які інші працівники, повинні мати доступ до комплексного соціального страхування, яке захищатиме їх та їхні родини від непередбачених обставин; гідної пенсії, що має вирішальне значення для вшанування відданої служби судді та гарантування безпечного життя після виходу судді на пенсію;

– постійний моніторинг повноти (також адекватності), вчасності формування, удосконалення, реалізації заходів соціального захисту суддів в Україні. Важливість цього завдання досліджуваного правового механізму визначається насамперед тим фактом, що регулярна оцінка та вдосконалення існуючих заходів соціального захисту є життєво важливими для вирішення нових проблем і задоволення мінливих потреб суддів (залежно від змін здоров'я, змін сімейного стану тощо; залежно від змін обставин дійсності, серед яких пандемія інфекційної хвороби, воєнні дії на території держави тощо);

– здійснення консультаційних заходів, спрямованих на надання суддям достовірної інформації про їх соціальні права, право на соціальний захист, а також можливості повноцінної реалізації цих прав судді. Надання консультацій та рекомендацій щодо соціальних прав і права на соціальний захист допомагає суддям приймати обгрунтовані рішення щодо реалізації своїх прав, а отже сприяє визначеності майбутнього судді, мінімізує тривогу щодо соціальної безпеки судді у майбутньому в контексті виникнення чи посилення тих або ж інших соціальних ризиків;

– збирання, дослідження на предмет можливості розгляду, розгляд, а також реагування на скарги (заяви, пропозиції) суддів щодо забезпечення їх соціальної безпеки та можливостей реалізації ними соціальних прав, права на соціальний захист;

– планування, організація та проведення різних заходів (зокрема, науково-практичних конференцій, круглих столів, конкурсів, програм тощо), прямо чи опосередковано спрямованих на підвищення довіри суспільства до суддів, підвищення авторитету та престижу посади судді. Соціальна безпека суддів тісно пов'язана з довірою суспільства до судової влади та до держави загалом. Тому актуальними наразі є завдання, спрямоване на підвищення суспільної довіри, зростання авторитету й престижу посади судді в Україні. Вважаємо, що значним чином сприятиме діалогу між суддями, юристами та громадськістю організація різноманітних заходів, таких як наукові конференції,

круглі столи, семінари тощо. Зазначені ініціативи сприятимуть більшій прозорості, розумінню та оцінці важливої ролі, яку судді відіграють у суспільстві. Крім того, слід наголосити, що проведення вказаних заходів не повинно носити формальний характер, а отже – не може використовуватись в якості інструменту імітації діалогу суддів і науковців, практикуючих юристів, громадських активістів та ін. Проведення таких заходів повинно насамперед спрямовуватись на консолідацію думок, підходів, практик і позицій щодо перспектив оптимізації системи соціального захисту суддів, узагальнення яких має на меті формування науково-практичної основи для удосконалення правового механізму соціального захисту суддів в Україні;

б) в позаслужбовій сфері, а саме:

– створення сприятливих житлово-побутових умов існування судді та членів його сім'ї. Виконання цього завдання передбачає не лише задоволення фундаментального соціального права людини на житло, але й також включає доступ до безпечного та здорового житла, що характеризується наявністю усіх необхідних зручностей, площею, яка відповідає кількості сім'ї судді, а також належним розташуванням (це означає, що житло повинно розташовуватись у районі, що є сприятливим для безпечного, сімейного життя, а також достатньо близьким до місця роботи судді);

– забезпечення суддів (також членів їх сімей) можливостями оздоровлювати себе. У соціальній державі, що бажає бути дійсно правовою та демократичною, важливо щоби правовий механізм соціального захисту суддів сприяв не лише наданню доступу суддів (членів їх сім'ї, суддів у відставці) до системи охорони здоров'я, але й також сприяв підтримці здоров'я суддів. Таким чином держава повинна забезпечувати можливість реалізації суддями права на оздоровлення у відповідних закладах санаторно-курортного лікування та оздоровлення;

– забезпечення суддів (суддів у відставці) належним матеріальним забезпеченням пенсійного характеру та ін. Судді у відставці повинні отримувати гідне довічне грошове утримання, яка б відображала їх вислугу років, внесок у функціонування національної системи правосуддя, а також враховувало те, що під час перебування судді на посаді до нього застосовувались різноманітні адміністративно-правові обмеження та заборони, він був вимушений працювати в умовах підвищених соціальних ризиків тощо;

3. Група шляхів узгодження приватних і публічних інтересів у контексті забезпечення належного функціонування судової гілки влади та забезпечення соціальної безпеки суддів. Цю групу завдань правового механізму складають:

– створення умов безумовної незалежності та самостійності суддів, що не припускає будь-якого неправомірного впливу та тиску на суддю в результаті набуття та реалізації суддею права на соціальний захист;

– створення справедливих і прозорих умов формування та реалізації кадрової політики в судді (особливо в частині, що стосується недопустимості примусової праці, реалізації права на працю, права на кар'єру, права на відпочинок, права на припинення трудових відносин та ін.), що враховують потреби формування інклюзивної системи правосуддя в Україні без шкоди для належного функціонування цієї системи.

Висновки. Узагальнюючи викладене в статті зазначимо, що завдання правового механізму соціального захисту суддів в Україні є шляхами об'єктивної мети і завдань соціального захисту вказаного кола працівників, які узгоджуються із принципами права, доктриною соціального захисту, а також із положеннями чинного законодавства. Комплекс завдань цього правового механізму утворює систему, якою охоплено три групи шляхів досягнення мети і виконання завдань соціального захисту вказаного кола працівників. Першу групу складають завдання утілення в життя основних цінностей

соціального права. Реалізація таких завдань передбачає визнання важливості соціальних прав, всебічну підтримку і захист, а також створення сприятливих умов для їх реалізації, захист цих прав у відповідно до закону. Виконуючи ці завдання, держава визнає та демонструє невід'ємну цінність соціальних прав, сприяє соціальній справедливості, формує інклюзивне суспільство та сприяє ефективному виконанню суддями своїх функцій. Другу групу завдань правового механізму соціального захисту суддів в Україні складають завдання, спрямовані на забезпечення соціальної безпеки (заходами соціального захисту) суддів у різних сферах буття судді. Зокрема, у сфері праці такі завдання сприяють створенню соціально безпечних (гідних) умов праці, рівності та толерантності на робочому місці, мотивуванню суддів до добросовісного виконання своїх обов'язків, забезпеченню комплексних заходів соціального захисту. Натомість у поза-

службовій сфері вказані завдання сприяють створенню сприятливих умов життя судді (суддів у відставці, членів їх сім'ї), забезпеченню можливостей для оздоровлення та забезпечення належного матеріального забезпечення. Захищаючи соціальне благополуччя суддів (суддів у відставці, членів їх сімей) поза межами виконання ними професійних ролей, держава визнає потребу забезпечення цілісного соціально-економічного благополуччя суддів (суддів у відставці) та членів їх сімей, визнаючи їхній внесок у процес побудови правової та демократичної держави, що не завершується сферою реалізації трудового потенціалу судді. Третю групу завдань правового механізму складають завдання узгодження приватних і публічних інтересів, які в цілому зосереджені на захисті незалежності судової влади, самостійності судді, а також соціальної безпеки судді (судді у відставці), як людини, громадянина, працівника з особливим трудовим статусом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безусий В.В. Завдання соціального захисту державних службовців. *Соціальне право*. 2019. № 2. С. 21–27.
2. Хоружий М.Є., Гбур З.В. Соціальний захист державного службовця. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 13–14. С. 103–109.
3. Матюрін І.В. Цілі та завдання соціального захисту військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил та правоохоронних органів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 23. С. 124–129.
4. Павліченко О.В. Завдання соціального захисту жінок в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 76–85.
5. Соколов В.М. Завдання соціальної безпеки державних службовців. *Юридична наука*. 2020. № 10 (112). С. 84–92.
6. Шаповал К.Г. Завдання соціального захисту державних службовців. *Соціальне право*. 2021. № 1. С. 68–73.
7. Бабич Н.О. Мета та завдання механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави. *Соціальне право*. 2021. № 3. С. 39–44. doi:10.32751/2617-5967-2021-03-03.
8. Ковалюмнус Е.Л. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2021. 246 с. С. 62–57.
9. Швець В.О. Мета та завдання правового механізму забезпечення стабільності трудових правовідносин. *Юридична наука*. 2019. № 2 (92). С. 448–455.
10. Швець В.О. Проблеми правового регулювання забезпечення стабільності трудових правовідносин: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2021. 445 с.